

ПРЕВЕНЦИЯ И КОРЕКЦИЯ НА ДЕВИАНТНО И ДЕЛИНКВЕНТНО ПОВЕДЕНИЕ, ОТРАЗЕНИ В ИЗКУСТВОТО: ОЦЕНКА НА АНАЛИЗ ПО АЛГОРИТЪМ

Ас. д-р Даниел Полихронов

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. Проблемът за отражението на превенцията и корекцията на девиантното и делинквентното поведение в изкуството не е нов, но е актуален и недостатъчно изследван в България. С цел уточняване и разширяване компетентностите на студентите във Факултета по педагогика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, подготвяни за работа в сферата на превенцията и корекцията на поведение, отклоняващо се от моралните и правните норми, се поставя задача за анализ на произведение на изкуството, което интерпретира проблема за девиантното и делинквентното поведение. Предложен е авторски алгоритъм за анализ на произведение на изкуството, свързано с проблема за девиантното и делинквентното поведение и тяхната превенция. Представена е оценка на анализите на студентите върху основата на таксономията на В. Беспалко и Б. Блум.

Ключови думи: превенция; корекция; девиантно поведение; делинквентно поведение; изкуство; анализ на произведение на изкуството; съдържателен анализ; таксономичен подход за оценка

Пресечните точки между превантивната и корекционната педагогика и изкуството се разглеждат в редица наши и чужди научни публикации – Borisova, V. (2001); Hughes, J. (2005); Venable, B. (2005); Boyadzhieva, N. & P. Miteva (2008); Gospodinov, V. (2010); Djurichkovic, A. (2011); Kuzmanova-Kartalova, R. & P. Legkostup, (2012); Nuytiens, A. (2012); Nikolova, M. (2017); Doncheva, Y. (2019, 2020); Vasileva, R. (2020) и др. Основният фокус на теоретико-емпиричните изследвания обаче е осъществяването на превантивно-корекционна и възпитателна дейност чрез изкуството. Проблемът за отражението на превенцията и корекцията на девиантното и делинквентното поведение в изкуството не е нов, но приложението му е все по-налагащо се. В България е недостатъчно изследван във, а не чрез различните видове изкуство по предназначение, сред които са: литературата, фотографията, музиката, киноизкуството, танцът,

балетът, театърът и други. Не е разглеждан професионално задълбочено и с оглед обучението, насочено към различните социални групи, към спецификите на тяхната национална идентичност, към сферите на влияние, особеностите и връзката, общото и различното във видовете изкуства, традиции и поведение, върху които е основана приобщеността им като етнос. Защото националната идентичност и връзката ѝ с видовете изкуства, интерпретирани през погледа на студенти, обучавани във Факултета по педагогика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, има за цел да утвърди новите тенденции в обучението и възпитанието на деца, склонни към девиантно и делинквентно поведение.

Неограниченият достъп до информация, непрецизираните примери от медиите, зачестилата колебливост и неустойчивост на семейството, ангажираността на родителите и малкото време за общуване, невинаги приложимите форми за иновация, търсени от училищата и липсата на регламентирана отговорност за това кой трябва да наблюдава и реагира при подобни прояви, предопределят повишената агресивност и податливостта на изкушения. Динамиката на социалните процеси предполага развитието на тези проявления, непредвидимите изяви, задълбочаването им и методите и формите за въздействие.

Това налага необходимостта подготовката на специалистите за работа по превенция и корекция на девиантно и делинквентно поведение да бъде съобразена със съвременните иновативни форми на въздействие, чрез които изкуството влияе върху поведението на личността. Уточняването и разширяването на компетентностите на студентите, подготвяни за работа в сферата на превенцията и корекцията на девиантното и делинквентното поведение, има за цел да утвърди търсещия творчески подход при подбор и анализ на произведение на изкуството.

Целта на настоящото изследване е да се интерпретира проблемът за превенция и корекция на девиантно и делинквентно поведение, отразен в изкуството, през погледа на студенти, подготвяни за работа в сферата на превенцията и корекцията на поведение, отклоняващо се от моралните и правните норми. За уточняване и разширяване на компетентностите на студентите в семинарните занятия по дисциплините „Превантивна педагогика“ (ОКС „бакалавър“, редовно обучение, VII семестър), „Социална работа с хора с девиантно и делинквентно поведение“ (ОКС „бакалавър“, редовно обучение, V семестър) и „Педагогика на ресоциализацията“ (ОКС „магистър“, редовно и задочно обучение, II семестър) е поставена задача за анализ на произведение на изкуството. Основно изискване е произведенията на изкуството тематично да бъдат свързани с проблема за девиантното и делинквентното поведение и тяхната превенция и корекция. Предложен е алгоритъм за анализ, като основен акцент се поставя върху особеното внимание и личното виждане в интерпретацията на проблема при неговото определяне и разчитане. Той няма за цел да служи

като матрица за разрешаване на различни възпитателни ситуации, а напротив – да стимулира и провокира студентите да проявяват творчество, задълбочено да вникнат в проблема и критично да го интерпретират.

Алгоритъмът е авторски. Конструиран е върху основата на методически идеи за филмов анализ и анализ на литературно произведение – по Dobrev, D., R. Yoveva, E. Dobreva, O. Kovachev, A. Alipieva, L. Popova (1994); Yoveva, R., D. Dobrev, O. Kovachev, A. Alipieva, L. Popova (1994); Georgiev, N. (1994); Dimitrova, M. (1995); Kirova, M., N. Chernokozhev (2000); Bakardzhieva, M., A. Damyanova, A. Licheva, N. Chernokozhev, M. Yanakieva (2002); Manov, B. (2003); Naydenova, V. (2006); Stefanov, V., A. Panov (2010); Radev, R. (2015); Georgiev, N. (2017) и др. Мотивацията за разработването му е провокирана от необходимостта за създаването на точни критерии и показатели за анализ с цел улесняване на студентите и други потребители. От друга страна, се дава възможност да се събере достатъчно емпиричен материал относно спецификата на анализирания образователен продукт, което ще даде възможност за разработването и усъвършенстването на алгоритъма при необходимост. Той дава възможности за развитие на интерес към други теми съобразно спецификата на превантивната педагогика и запълване на някои неработени „ниши“ в тази област.

Алгоритъм за анализ на произведение на изкуството

1. Обзор на периода – естетизация и идеология; основни теми в периода; типични герои; жанрът в тази епоха; съвременна оценка на направлението в общочовешки план.

2. Сфера на житейско проявление на избрани модел.

3. Творческа история и предистория.

4. Анализ на заглавието.

5. Жанрова определеност; жанрова характеристика.

6. Събитие, случка, представени в сюжета.

7. Композиционно изграждане; структурни особености – начин на изграждане.

8. Основна тема и идея.

9. Основен конфликт, вложен смисъл в него и развитието му.

10. Изводи от съпоставката между фабула, сюжет, тема и идея.

11. Художествено време и пространство, символни значения.

12. Изграждане на персонажната система – как героите носят и спомагат за развитие на основната идея:

– символика в имената на героите;

– психолого-педагогическа характеристика;

– „Индикатори за определянето на едно поведението като девиантно“ (Manasieva 2003, 53):

- нагласи към себе си и обкръжаващата социална среда;
- ценностна система;
- отношение към моралните и правните норми;
- степен на нравствена възпитаност;
- поведенчески модели за удовлетворяване на потребностите;
- използвани форми на утвърждаване в обществото.
- послания на автора, вложени в образите и поведението на маргиналите¹⁾.
- речеви особености на изказа;
- обществена реакция;
- оценка от другите герои;
- самооценка;
- промяна в характера – стъпките на промяната, етапите, моменти, възходящо или низходящо, видими белези и проявления;
- как е представена вътрешната еволюция – позитивно или негативно;
- има ли форми на съпротива – мащаб на участие на потърпевшия – движение (видимо, вътрешно, външно);
- средствата, с които е разкрито всичко това – словесно, виртуално, абстрактно, метафорично;
- съвременна оценка.
- Състояние на проблема:
- причини;
- фактори – семейство; училище; социална среда (улицата) – влияние, принос, конфликт;
- форми на отклонения в социалното развитие (Manasieva 2003, 53):
- конкретни прояви;
- нарушени обществените изисквания;
- степен на увреждане на интересите на околните и общността;
- затруднения на интегриране в социума.
- идеи за корекция (методи, форми и средства) и очаквани резултати.
- Позиция и отношение на автора – новаторство и принос в историческото развитие на изкуството и литературата.
- Приложимост в българска среда.

При анализа на поведението на маргиналните образи е необходимо да се направи едно уточнение. Това е художествена творба. Необходимо е да се търси не само негативното, нестандартното и различното, независимо че „съвременното изкуство усилва кризата на идентичността, в която все по-често изпадат съвременните общества и отделните индивиди“ (Stefanov 2004, 24). Тези образи са изградени и художествено обогатени от автора, сценариста или режисьора, за да подчертае и доведе до послание за истинския живот. Не трябва да има увличане в негативното, защото негативът е даден, за да подсили позитива. „Изкуството следователно е нещо, което не съвпада нито

с външния обективен природен и социален свят, нито с вътрешния субективен свят на личността. То се ражда и съществува на границата между тези два свята като тяхно специфично опосредстващо, противодействащо звено“ (Stefanov 2004, 102).

В педагогическата практика все по-настоятелно се налага изискването за търсене и приложение на въздействащи методи и форми за вникване в света на хората с девиантно и делинквентно поведение. Поставят се въпросите: „Кое те ни допускат да видим?“, „Как изглежда там (в техния свят)?“, „Каква е ценностната им система?“, „Доколко тя е морално затворена и влиза в диалог или в конфликт с нашата?“, „Какъв е стремежът на тези хора да изчистят деформациите на приетата и призната от обществото ценностна система?“, „Какви опити правят да идентифицират себе си и да намерят подход за интеграция в нея?“. С подобна оценка на героите и диференцирането им като личности в обществото и като художествени образи – с тяхната нестандартност, но и жизнена борбеност, с позитивите, които са способни да променят житейската ни реалност, всяко произведение на изкуството, оценявано по този алгоритъм, би било полезно в бъдещата педагогическа практика.

В нашия свят по-забележимо е онова отклонение, което се явява страдание за носителя си. Психоаналитичният поглед „търси да открие психичните сили, мотивиращи твореца – и ги открива в несъзнаваното. [...] В срещата между несъзнаваното на творец и това на възприемащия произведението му се крие и немалка част от силата на въздействието, което има художествената творба“ (Atanasov 2017, 7). Затова както при анализа на произведение на изкуството, така и при работата с конкретни житейски случаи в педагогическата практика, специалистите трябва да се пазят от едностранчивостта.

Филмите, избрани от студентите, са с различен жанр – комедия, драма, екшън, фантастика, криминални, приключенски, биографични, исторически и анимационни. Те са с различна страна на произход – български, френски, английски, американски, немски, руски, естонски и други. Част от заглавията са: „Питър Пан“ (2003), „Училищни джунгли“ (1955), „Вълчицата“ (1965), „На учителя с любов“ (1967), „Пипи Дългото чорапче“ (1997), „Таралежите се раждат без бодли“ (1971), „Робин Худ“ (2010), „Всичко е любов“ (1979), „Вчера“ (1988), „Батман. Черният рицар“ (2008), „Обществото на мъртвите поети“ (1989), „Опасен ум“ (1995), „Най-добрата професия на света“ (1996), „На учителя с любов 2“ (1996), „Добрият Уил Хънтинг“ (1997), „Спайдърмен“ (2002), „Хористите“ (2004), „Полу-Нелсън“ (2006), „Гласове на свободата“ (2007), „Клас“ (2007), „В класната стая“ (2008), „Силен завинаги“ (2008), „Отчуждение“ (2011), „Внедрени в час“ (2012), „Животът на Пи“ (2012), „Урок“ (2014), „Момиче като нея“ (2015), „Проклятието на Даунърс Гроув“ (2015), „Морис от Америка“ (2016), „Училището. Най-лошите ми години“ (2016), „XI“ (2015), „XII клас“ (2017), „Чудото“ (2017), „Роди се звезда“ (2018), „Лошо образование“ (2019).

Други произведения на изкуството, избрани от студентите, са: книгата за деца на Сър Джеймс Матю Бари „Питър Пан“ (1904), стихотворението на Н. Й. Вапцаров „Песен за човека“ (1939) и песента на БТР „Спасение“ (1998).

Представянето на идеята за алгоритъм, по който бъдещите педагози трябва да търсят форми за наблюдение и работа върху личности с девиантно и делинквентно поведение, е прието с интерес и готовност да правят опити за анализ на произведение на изкуството преди директната им среща с конкретни примери в живота. Впечатление предизвиква интересът и предпочитанието им това произведение да бъде синтетично изкуство (филм), които предстои да се доизяснят като основание, но предположението е, че в него биха намерили всички възможни средства на художественото изображение. Желанието им да извършват подобна дейност, се доказва и от изразената готовност те самите да подберат и анализират произведение на изкуството по свое предпочитание.

Представени са анализи на произведения на изкуството от 36 студенти. Тяхното разпределение по образователно-квалификационна степен (ОКС) и специалност е представено в таблица 1.

Таблица 1. Разпределение по ОКС и специалност

Специалност, Профил/ магистърска програма, Дисциплина	Относителен брой	%
Специалност „Педагогика“, профил „Превантивна и корекционна педагогика“, дисциплина „Превантивна педагогика“ (задължителна)	11	30,56%
Специалност „Социални дейности“, профил „Клинична социална работа“, дисциплина „Социална работа с хора с девиантно и делинквентно поведение“ (избираема)	18	50,00%
Специалност „Социални дейности“, програма „Еразъм+“ дисциплина „Социална работа с деца в институции от интернатен тип“ (задължителна, на английски език)	1	2,78%
Общо студенти в ОКС „бакалавър“	30	83,33%
Магистърска програма „Педагогика на девиантното поведение“, дисциплина „Педагогика на ресоциализацията“ (задължителна)	6	16,67%
Общо студенти в ОКС „магистър“	6	16,67%

По отношение на разпределението на студентите по пол: преобладават жените – 30 (83,33%). Мъжете са 6 (16,67%).

Разпределението на студентите по произход (в зависимост от тяхната националност) е представено в таблица 2.

Таблица 2. Разпределението на студентите по произход

Национална държава	Относителен брой	%
Република България	32	88,89%
Република Сърбия	2	5,56%
Република Албания	1	2,78%
Федерална република Германия	1	2,78%

Видно от таблица 2 е, че 4 (11,11%) от студентите са от други държави. Техният национален произход е различен от българския. Анализите на произведения на изкуствата са представени на български – език, различен от техния майчин. Това се отнася и за студента по програма „Еразъм+“, чийто анализ е представен на английски език, а майчиният език е немски.

Алгоритмичният характер на поставената задача насочва към оценка на представените анализи на произведения на изкуството върху основата на таксономията на В. Беспалко (1989). Таксономията на В. Беспалко е научен инструментариум за обективно измерване на учебните постижения по 4 равнища на усвояване:

- „ученическо равнище“ (Bespalko 1989, 55 – 56), или „действия за узнаване“ (Petrov 2016, 115) – най-ниско;
- „алгоритмично равнище“ (Bespalko 1989, 55 – 56), или „репродуктивно алгоритмично действие“ (Petrov 2016, 115);
- „евристично равнище“ (Bespalko 1989, 55 – 56), или „продуктивно действие от евристичен тип“ (Petrov 2016, 115);
- „творческо равнище“ (Bespalko 1989, 55 – 56), или „продуктивно действие от творчески тип“ (Petrov 2016, 115) – най-високо.

Оценката на студентските анализи върху основата на таксономията на В. Беспалко е представена в таблица 3.

Таблица 3. Оценка на анализите на студентите по таксономията на В. Беспалко

Равнище	Относителен брой	%
Творческо	2	5,56%
Евристично	14	38,89%
Алгоритмично	11	30,56%
„Ученическо“	9	25,00%

Таксономията на Б. Блум (1956) оперира с 6 когнитивни категории за постигане на образователните цели: знание, разбиране, приложение, анализ, синтез и оценка (Bloom 1956, 201-207). Съотнесени към тази таксономия, резултатите от анализа на произведения на изкуството на студентите са представени в таблица 4.

Таблица 4. Оценка на анализите на студентите по таксономията на Б. Блум

Категория на постигане на образователните цели	Относителен брой	%
Оценка	2	5,56%
Синтез	14	38,89%
Анализ	11	30,56%
Приложение	7	19,44%
Разбиране	2	5,56%
Знание		

Ревизията на таксономията на Б. Блум (Anderson, Krathwohl 2001) заменя статичните предметни категории с „думи за действия“, които описват познавателните категории за постигане на образователните цели. Върху основата на тази динамична ревизия на таксономията може да се направят следните изводи и обобщения за резултатите на студентите от изпълнението на поставената задача.

– Анализите на 2 (5,56%) от студентите може да бъдат съотнесени към най-ниските категории на постигане на образователните цели – *запомняне и разбиране*. Те *познават и разбират* основните термини, означаващи понятията за превенция и корекция на девиантно и делинквентно поведение. Показват умения за тяхното *тълкуване, сравнение и обяснение* на различните девиации и деликти. Правилно ги илюстрират с примери от анализирания произведение на изкуството.

– Към категорията *приложение* може да се определят 7 (19,44%) от анализите. Студентите умеят да *прилагат* концептуалните знания, получени от лекциите и упражненията по изучаваните дисциплини. Те *изпълняват* зададения алгоритъм, като правилно свързват концептуалните знания за термините, класификациите, методите, принципите, теориите и моделите и ги *субсумират* към фактите от анализирания произведение на изкуството.

– На равнище *анализиране* достигат 11 (30,56%) от представените работи. Студентите показват умения да *диференцират* девиациите и деликтите. *Организируют* изложението си чрез обяснение на поведението на техните извършители, като го *съотнасят* към причините и факторите, довели до тези прояви.

– Преобладаващият брой анализи на студенти – 14 (28,89%), може да бъдат съотнесени към категорията *оценяване*. Те съдържат елементи на синтез. Студентите показват умения да *оценяват* фактите и явленията, като извършват *проверка* и проявяват *критично отношение* към предложените от автора идеи, методи и средства за превенция и корекция на проявеното девиантно и делинквентно поведение от героите.

– Анализите на 2 (5,56%) от студентите достигат най-високата категория *създаване на нови знания*. Те *генерират инсайтни решения* и *проявяват творчество* при изпълнение на поставената задача. Единият от студентите предлага свой алгоритъм за анализ на избраното от него произведение. Впечатляват изводите и обобщенията относно девиациите и деликтите във филма „Животът на Пи“, до които достига студентът от Германия.

Използването на подобен алгоритъм за анализ на произведение на изкуството с изведени критерии и показатели води до удовлетворяващи резултати. Въпреки различните критерии в двете таксономии – на В. Беспалко и Б. Блум, се наблюдава тенденция за допирни точки в съдържателно отношение. Доказателство за това са писмените работи, в които обединяването на категориите от студентите им дава възможност да ги използват като репери в оценяването на анализираните от тях произведения на изкуството. Регистрираната тенденция за близост в таксономии на двамата автори провокира към бъдещо изследване от гледна точка на дидактиката.

Съдържателният анализ на представените от студентите анализи показва, че студентите правилно се ориентират в подбора на произведения на изкуството, като се застъпва широк спектър от прояви на девиантно и делинквентно поведение – бягства от дома, от училище и от специализирани институции, скитничество и просия, непристойно или хулиганско поведение на обществено място, прояви на насилие, агресия и тормоз, употреба на психоактивни вещества, повреждане на обществена или частна собственост; престъпления против личността, престъпления против собствеността, престъпления против финансовата, данъчната и осигурителната система, документни престъпления, общоопасни престъпления и други. Произведенията на изкуството са отражение на реалния живот, но естествено, пречупени през художественото виждане на творците. Така пресъздадена, тази житейска реалност чрез изкуството има цел да въздейства върху човека в друга, по-висша форма на духовна и житейска реализация, променяйки го.

Конкретните идеи на студентите за превенция и корекция на девиациите и деликтите, проявени от героите в анализираните произведения на изкуството, включват:

- *форми* – ателие, работилница, тренинг, занимания по интереси;
- *словесни и интерактивни методи* – беседа, казус, форум театър, конфликтни и възпитаващи ситуации, личен пример, подражание, наказание;

– *средства* – арттерапия, медитация, спорт (в т.ч. източни бойни изкуства), настолни игри и други.

Прави впечатление, че в предложенията си студентите се ръководят от научните текстове, препоръчани в обучението им (Rangelova 2000; Rangelova, Mehandzhiyska, 2009). В един от анализите на студентите се препоръчва по-голяма активност и общуване в социалните мрежи. Направена е препоръка и за провеждане на медикаментозно лечение.

Ролята на творческото въображение в художествената измислица очертава перспективата на въздействие върху постигането на промяна чрез приложението на различни коригиращи методи, форми и средства, прилагани и търсени в превенцията. Съотношението между реалното отразяване на белезите на девиантното поведение и художествената фантазия и въображението на твореца достига до личността, носител на това поведение. То може да бъде програмирано целенасочено за преодоляване на определени емоционални състояния и поведенчески прояви, отклоняващи се от обществените норми. В този случай въздействието на изкуството върху личността може да бъде многопосочно: слушане на музика, разбирането ѝ, проява на собствена креативност; рисуване – промяна в техниките, средствата, цветовете, изображенията, формите и пространственото им разположение. Времето и пространството, посоките в изкуството имат своята метафоричност и говорят именно за това човешко проявление. Те не са самата реалност, но може да я променят, а тези промени биха се отразили върху отделната личност и върху мястото ѝ в обществото – формирането на новия човек, приобщаването му към обществото и новия път, който за тази личност ще бъде новият живот.

Според естетическите закономерности изкуството е отражение на живота и общуването с него спомага за създаване на нова естетика в живота. То променя и коригира несъвършенствата на личността с по-различни черти в поведението и характера. У героите, проявили девиантно и делинквентно поведение в анализирания произведение на изкуството, се формира и проявява емпатия, като ги променя от интровертни към екстровертни. Самите те започват да творят. Като създават изкуство, променят и усъвършенстват усета си към цветове, тонове и слово; смеят се, като реакция на раздвижената си вътрешна емоционалност; разгръщат общуванията с околните; проявяват стремеж към особен вид творчество; стават по-любопитни в посока на опознаване на света; по-бързо се привързват към хората и към непознатите; проявяват стремеж към центъра на общуване; реагират емоционално на заобикалящия ги свят; по особен начин бранят самостоятелността си. Съприкосновението с изкуството променя и степента на техните когнитивни способности, формира особен вид вдъхновение, което ги прави творци на света (те създават земята, морето и небето). Общуването с изкуството има изключително формиращ характер за тях на личностното активно живеене и верния усет към света и обществото.

Предложеният алгоритъм за анализ на произведение на изкуството е приложим в педагогическото пространство при подготовката на студенти за работа по превенция и корекция на девиантно и делинквентно поведение. Поставената задача съдейства за постигане на целите и задачите на обучението по дисциплините, чрез които се постига общата подготовка на специалисти за социална и педагогическа работа с хора с девиантно и делинквентно поведение. У студентите се изграждат наблюдателност, въображение, усет и оригинално, задълбочено и гъвкаво мислене при решаването на различни проблемни ситуации в практиката. Усъвършенстват се уменията им за анализ, синтез и обобщаване на информация от конкретиката на съответното произведение на изкуството към приложението му при решаване на реални казуси.

БЕЛЕЖКИ

1. За изкуството те са маргинали; хора с девиантно и делинквентно поведение, отпратени в периферията на обществото, които носят тези свои недостатъци, за да ги преживяват и да воюват за своето разбиране.
2. Arts-based programs and arts therapies for at-risk, justice-involved, and traumatized youths: Literature review. (2016). Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. <https://www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Arts-Based-Programs-for-Youth.pdf> (01.11.2020).

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, L., Krathwohl, D. (ed.). (2001). *A taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
- Атанасов, Н., 2017. Предговор. Във: Фройд, З. *Изкуство и литература*. София: Колибри.
- Бакърджиева, М., Дамянова, А., Личева, А., Чернокожев, Н. & Янакиева, М., 2002. *Матурата по български език и литература*. София: Колибри.
- Bloom, B., Engelhart, M., Furst, E., Hill, W. & Krathwohl, D., 1956. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive domain*. New York: David McKay Company.
- Борисова, В., 2001. *Социализация и ресоциализация*. София: Св. Климент Охридски.
- Бояджиева, Н. & Митева П., 2008. *Гняв и агресивно поведение при децата*. София: М-8-М.

- Беспалько, В., 1989. *Слагаемые педагогической технологии*. Москва: Педагогика.
- Василева, Р., 2020. *Арт анимация в образованието. Учители и ученици в драматичното взаимодействие*. София: Св. Климент Охридски.
- Venable, B., 2005. At-Risk and In-Need: Reaching Juvenile Offenders Through Art. *Art Education*, **58**(4), 48 – 53.
- Георгиев, Н., 1994. *Анализационни наблюдения*. Шумен: Глаукс.
- Георгиев, Н., 2017. *Литературна теория. Питания и изпитания*. София: Изток – Запад.
- Господинов, В., 2010. *Юноши – девиации – емоционална интелигентност*. София: Изток – Запад.
- Djurichkovic, A., 2011. *Arts in Prisons: A Literature Review of the Philosophies and Impacts of Visual Arts Programs for Correctional Populations*. North Hobart, Tas.: Arts Access Australia.
- Димитрова, М., 1995. *Авторско кино*. София: Институт за изкуство-знание.
- Добрев, Д., Йовева, Р., Добрева, Е., Ковачев, О., Алипиева, А. & Попова, Л., 1994. *Интерпретации на класически текстове от българската литература*. Шумен: Глаукс.
- Дончева Ю., 2019. *Преодоляване на формираните в семейството модели за агресивно поведение на детето*. Русе: ПРИМАКС.
- Дончева Ю., 2020. *Разширяване на социалния опит в процеса на приобщаващото образование чрез творчество и активна развиваща дейност*. София: Св. Климент Охридски.
- Йовева, Р., Добрев, Д., Ковачев, О., Алипиева, А. & Попов, Л. 1994. *Интерпретации на класически текстове от българската литература*. Шумен: Глаукс.
- Кирова, М. & Чернокожев, Н., 2000. *Българската литература – фигури на четенето*. София: Фигура.
- Кузманова-Карталова, Р. & Легкоступ, П., 2012. *Социално-педагогическата работа и изкуството*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Манасиева, Т., 2003. *От семейството до възпитателното училище интернат*. София: Съюз на учените в България.
- Манов, Б., 2003. *Дигиталната стихия. Киното и новите медии в цифровия XXI век*. София: Титра.
- Найденова, В., 2006. *Съвременният киносвят*. София: Дружество „Гражданин“.
- Nuytiens, A., 2012. *Sport, science and art in the prevention of crime among children and youth*. Brussels: EUCPN Secretariat.
- Николова, М., 2017. *Образователен театър, творческа сцена в училище. Как се ражда приятелство в обучението?* София: Симолини 94.

- Петров, П., 2016. *Съвременна дидактика*. София: Авангард Прима.
- Радев, Р., 2015. *Технология на методите в обучението по литература*. Варна: Славена.
- Рангелова, Е., 2000. *Педагогически проблеми на ресоциализацията на децата с девиантно поведение*. София, Комливес.
- Рангелова, Е. & Механджийска, Г., 2009. *Методи на социалната работа*. Габрово: Екс-прес.
- Стефанов, В. & Панов, А., 2010. *Да четем и да пишем. Методика за преподаване и за учене*. София: Институт „Хуманитас“.
- Стефанов, И., 2004. *От естетика към социология на изкуството. Изследване на социологическите подстъпи към имагинерния свят на изкуството*. София: Аскони – издат.
- Hughes, J., 2005. *Doing the Arts Justice: A Review of Research Literature, Practice and Theory*. London: National Alliance for Arts in Criminal Justice.

REFERENCES

- Anderson, L., Krathwohl, D. (ed.). (2001). *A taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
- Atanasov, N. (2017). Predgovor. V: Froyd, Z. *Izkustvo i literatura*. Sofia: Calibri.
- Bakardzhieva, M., Damyanova, A., Licheva, A., Chernokozhev, N. & Yanakieva, M., 2002. *Maturata po balgarski ezik i lliterature*. Sofia: Colibri, 2002.
- Bloom, B., Engelhart, M., Furst, E., Hill, W. & Krathwohl, D., 1956. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive domain*. New York: David McKay Company.
- Borisova, V., 2001. *Sotsializatsiya i resotsializatsiya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Boyadzhieva, N. & Miteva, P., 2008. *Gnyav i agresivno povedenie pri detsata*. Sofia: M-8-M.
- Bespalko, V., 1989. *Slagaemye pedagogicheskoy tehnologii*. Moskva: Glauks, 1989.
- Djurichkovic, A., 2011. *Arts in Prisons: A Literature Review of the Philosophies and Impacts of Visual Arts Programs for Correctional Populations*. North Hobart, Tas.: Arts Access Australia.
- Dimitrova, M., 1995. *Avtorsko kino*. Sofia: Institut za izkustvoznanie.
- Dobrev, D., Yoveva, R., Dobрева, E., Kovachev, O., Alipieva, A. & Popova, L., 1994. *Interpretatsiya na klasicheski tekstove ot balgarskata literatura*. Shumen: Glauks.

- Doncheva, Yu., 2019. *Preodolyavane na formirani v semeystvoto modeli za agresivno povedenie na deteto*. Ruse: PRIMAKS.
- Doncheva, Yu., 2020. *Razshiryavane na sotsialniya opit v protsesa na priobshstavashoto obrazovanie chrez tvorchestvo i aktivna razvivashta deynost*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Georgiev, N., 1994. *Analizatsionni nablyudeniya*. Shumen: Glauks.
- Georgiev, N., 2017. *Literaturna teoriya. Pitaniya i izpitaniya*. Sofia: Iztok – Zapad.
- Gospodinov, V., 2010. *Yunoshi – deviatsii – emotsionalna inteligentnost*. Sofia: Iztok – Zapad.
- Hughes, J., 2005. *Doing the Arts Justice: A Review of Research Literature, Practice and Theory*. London: National Alliance for Arts in Criminal Justice.
- Kirova, M. & Chernokozhev, N., 2000. *Balgarskata literature – figure na cheteneto*. Sofia: Figura.
- Kuzmanova-Kartalova, R. & Legkostup, P., 2012. *Sotsialno-pedagogicheskata rabota i izkustvoto*. Veliko Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodiy.
- Manasieva, T., 2003. *Ot semeystvoto do vazpitatelnoto uchilishte-internat*. Sofia: Sayuz na uchenite v Bulgaria.
- Manov, B., 2003. *Digitalnata stihiya. Kinoto i novite medii v tsifroviya XXI vek*. Sofia: Titra.
- Naydenova, V., 2006. *Savremenniyat kinosvyat*. Sofia: Druzhestvo „Grazhdanin“.
- Nikolova, M., 2017. *Obrazovatelyn teatar, tvorcheskata stsena v uchilishte. Kak se razhda priyatelstvo v obuchenieto?* Sofia: Simolini 94.
- Nuytiens, A., 2012. *Sport, science and art in the prevention of crime among children and youth*. Brussels: EUCPN Secretariat.
- Petrov, P., 2016. *Savremenna didaktika*. Sofia: Avangard Prima.
- Radev, R., 2015. *Tehnologiya na metodite v obuchenieto po literature*. Varna: Slavena.
- Rangelova, E., 2000. *Pedagogicheski problemi na resotsializatsiyata na detsata s deviantno povedenie*. Sofia: Komlives.
- Rangelova, E. & Mehandezhiyska, G., 2009. *Metodi na sotsialnata rabota*. Gabrovo: Eks-pres.
- Stefanov, V. & Panov, A., 2010. *Da chetem i pishem. Metodika za prepodavane I uchene*. Sofia: Institut “Humanitas”.
- Stefanov, I., 2004. *Ot estetika kam sotsiologiya na izkustvoto. Izsledvane na sotsiologicheskite podstapi na imaginerniya svyat na izkustvoto*. Sofia: Askoni-izdat.

- Vasileva, R., 2020. *Art animatsiya v obrazovaniето. Uchiteli i uchenitsi v dramatichnoto vzaimodeystvie*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Venable, B., 2005. At-Risk and In-Need: Reaching Juvenile Offenders Through Art. *Art Education*, **58**(4), 48 – 53.
- Yoveva, R., Dobrev, D., Kovachev, O., Alipieva, A. & Popova, L., 1994. *Interpretatsiya na klasicheski tekstove ot balgarskata literatura*. Shumen: Glauks.

PREVENTION AND CORRECTION OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR REFLECTED IN ART: EVALUATION OF AN ALGORITHM ANALYSIS

Abstract. The problem of the reflection of prevention and correction of deviant and delinquent behaviour in art is not new, but it is contemporary and insufficiently researched in Bulgaria. In order to clarify and expand the competencies of students in the Faculty of Education of Sofia University “St. Kliment Ohridski” prepared to work in the field of prevention and correction of behaviour deviating from the moral and legal norms, a task is set for the analysis of an artwork that interprets the problem of deviant and delinquent behaviour. An algorithm for artwork analysing related to the problem of deviant and delinquent behaviour and their prevention is proposed. An assessment of the students' analyses based on the taxonomies of V. Belspalko and B. Bloom is presented.

Keywords: prevention; correction; deviant behavior; delinquent behavior; art; artwork analysis; content analysis; taxonomic approach to evaluation

✉ **Dr. Daniel Polihronov, Assist. Prof.**
Research ID (Web of Science): AAC-4392-2020
ORCID ID: 0000-0001-9670-5774
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: d.polihronov@fp.uni-sofia.bg